

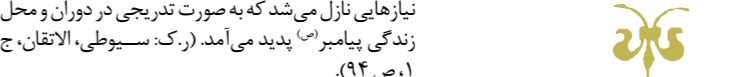

تاریخ القرآن زنجانی، از منابع مهم شیعه درباره پیدایش قرآن است

کتابی برای تمام فصول

محبویه شعاعی

«تاریخ القرآن» یکی از آثار شاخص علامه شیخ ابوعبدالله زنجانی، مؤلف و از استادان بزرگ دانشگاه تهران است. نویسنده دانشمندی که اثراتش در جهان تشیع، منبعی علمی و قابل اعتماد است و بسیاری از محققان حوزه قرآن با نامش به خوبی آشنا هستند. تاریخ القرآن یکی از منابع اصلی شیعه در باب پژوهش درباره قرآن و پیامبر^(ص) است. درست است که نویسنده، ایرانی و فارسی‌زبان است اما زبان اصلی این کتاب عربی است و به کوشش استاد ابوالقاسم سحاب به فارسی برگردانده شده. این کتاب از سه باب تشکیل شده که از ابتدا به تولد پیامبر^(ص) و در ادامه به وحی قرآن و کتابت و جمع آوری قرآن پرداخته شده. این کتاب برجسته، از دید بسیاری از ما ناشناخته است و همین قضیه دلیل اصلی این بود که ما نوشتاری در باب معرفی این کتاب و نویسنده و مترجم آن داشته باشیم.

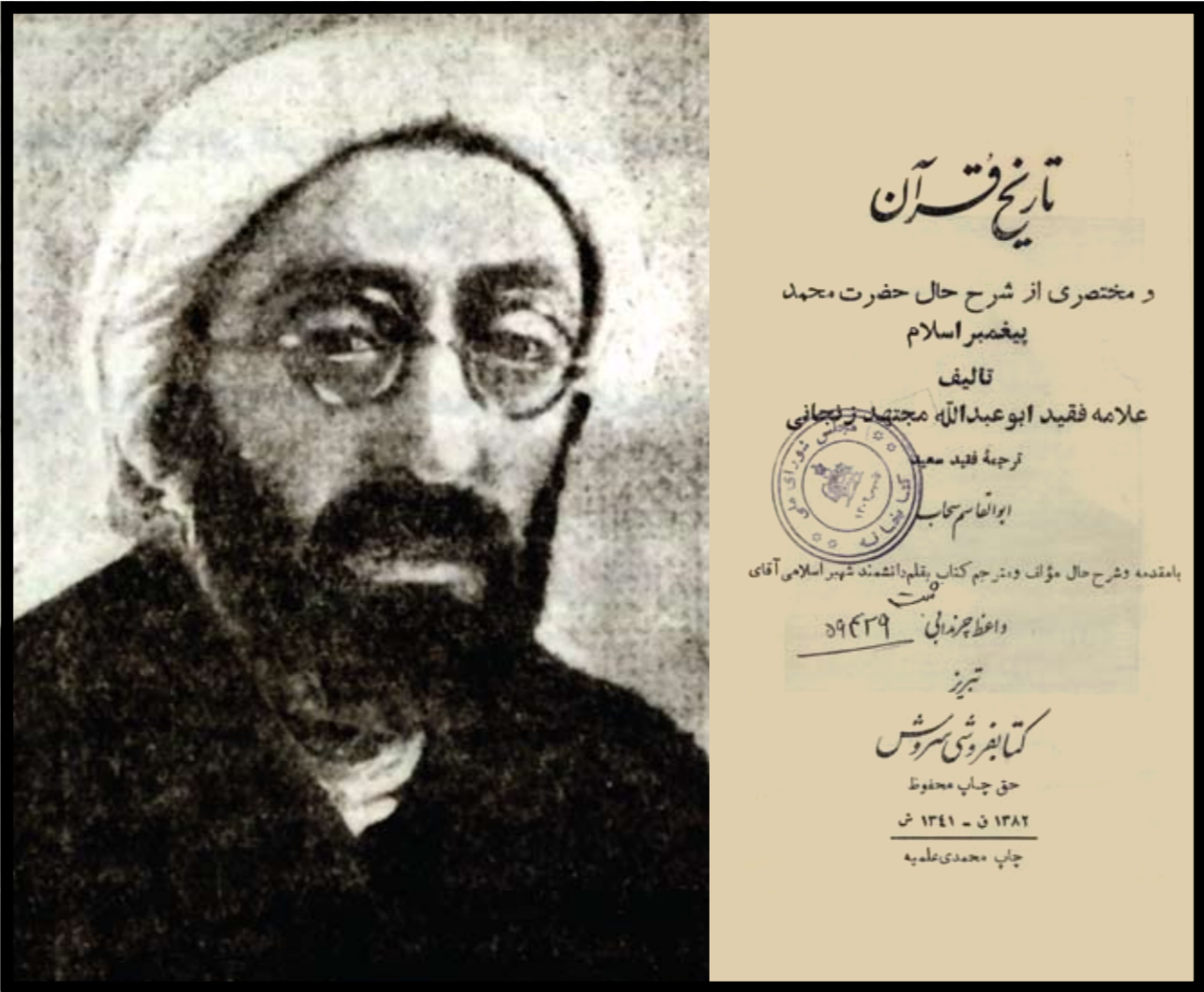
بعد از آن، جنبشی تحت عنوان تاریخ قرآن به وجود آمد که از عالمان مطرح زمان هر کس به فراخور وظیفه‌اش کتابی در این زمینه نوشته است؛ از جمله «التمهید فی علوم القرآن» اثر استاد محمد‌هادی معرفت در چندین جلد، «تدوین القرآن» اثر علی کورانی‌العاملی، «دراسات القرآنیه» اثر دکتر محمد حسین علی، «البیان فی تفسیر القرآن» اثر آیت الله سید ابوالقاسم خویی^(ره)، «القرآن فی مدرسه اهل البیت علیهم السلام» اثر سیدهاشم موسوی، «تاریخ القرآن» ابوعبدالله زنجانی و بسیاری دیگر از بزرگان که این‌ا اهمیت تاریخ قرآن در میان جهان اسلام را می‌رساند.

یکی از اهمیت‌های ویژه تاریخ قرآن، بحث زمان و مکان نزول آیات و سوره‌هاست؛ اینکه هر آیه در کجا و بر اثر چه ماجرایی بر قلب پیامبر^(ص) نازل شده و البته این اطلاعات راهگشای عالمان برای تفسیر قرآن است. در واقع شأن نزول هر آیه مشخص می‌شود.

نولد که در کتاب تاریخ قرآن به وحی قرآن، سبب و سیاق آن و تدوین و جمع‌آوری‌اش پرداخته. رژی بلاشر، هرشفلد، ویلیام مویر هر کدام به گونه‌ای به تاریخ قرآن پرداخته‌اند و اینها همه از جنبه اعجاز قرآن است. یکی به‌ترجمه قرآن و دیگری به‌ترتیب نزول آیات. چیزی که میان اکثر بزرگان مسلمان و اروپایی تفاوت زیادی به وجود آورده توجه آنها به روایات در زمینه نزول قرآن است. دانشمندان مسلمان به روایات توجه بیشتری دارند و همین قضیه متقن بودن اثرات آنها را تایید می‌کند، چون به هر حال روایات راهگشایی برای تفسیر هستند.

آیه،ویژمنامه دین و فرهنگ همتهری جوان

◆ تاریخ القرآن

تاریخ القرآن زنجانی در زمان انتشار، در جهان اسلام مورد استقبال فراوانی قرار گرفت و کسانی مانند مرحوم محمد کردعلی و احمد امین در مجله الرساله (شماره ۹۰، ۱۳۵۳ق/ ۱۹۳۵م) مقالاتی در معرفی این کتاب و تقدیر از نویسنده دانشمند آن نوشتند. این کتاب هم مثل کتاب‌های دیگر تاریخ قرآن، به سرگذشت قرآن و مختصری از زندگی پیامبر^(ص) می‌پردازد. اصل کتاب به زبان عربی است و ابوالقاسم سحاب در ۱۳۱۷ شمسی آن را به زبان فارسی ترجمه کرده و استاد احمد امین از دانشمندان برجسته مصری مقدمه‌ای خواندنی برای این اثر نوشته است. ابوالقاسم سحاب در مقدمه‌ای که بر این کتاب نوشته درباره عظمت قرآن می‌نویسد: «وقتی از «ولز»، یکی از دانشمندان و نویسندگان مشهور انگلیسی، درباره تاثیر گذارترین کتاب تاریخ بشریت پرسیدند در جواب نام چند کتاب را آورد که یکی از آنها قرآن بود.» ولز می‌گوید: «ما کتابی که مهم‌ترین کتاب دنیاست قرآن است زیرا تاثیری که این کتاب بر جهان گذاشته هیچ کتاب دیگری نگذاشته. این کتاب بهترین راهنمای یک عقیده قلبی یعنی توحید و

اخلاق فاضله است. شاید قوه معنوی این کتاب منحصر به سادگی اوامر و نواهی آن باشد چنان که گاهی یک کلمه آن چندین حقیقت را در بردارد!»

«تاریخ القرآن» که در قاهره به گونه‌ای آبرومند چاپ شده است، این عبارت عربی را روی جلد آن نگاشته‌اند: «کتاب وجیز یبحث عن سیره النبی الاکرم والقران الکریم والادوار التی مرت به من کتابته وجمعه وترتیه وترجمته الی سائر اللغات...». خود زنجانی درباره این کتاب نوشته است: «این مختصر پایه و مقدمه جزئی از مقدمه تفسیری است که قصد تالیف آن را به اسلوب تحلیل و عقل و روش تجزیه منطقی دارد.» خود زنجانی قصد نوشتن تفسیری از قرآن را داشته که ظاهر اجل فرصت نداده تا این قصد را عینیت ببخشد.

کتاب تاریخ القرآن در میان علمای اهل سنت تاثیری بسزا داشته و مورد اهتمام عالمان و روشنفکران آنان قرار گرفته است. دکتر احمد امین نگارنده کتاب «فجر الاسلام» آن را گامی در راه وحدت اسلامی به شمار آورده و کمیته ترجمه دایره المعارف اسلام به شدت از آن استقبال کرده و به زبان انگلیسی برای اطلاع عالمان دیار غرب شناسانده است.

نکته

ابوعبدالله زنجانی

ابوعبدالله زنجانی، فرزند شیخ‌الاسلام میرزا نصرالله یکی از پیشوایان روحانی شهر زنجان در ۱۲۷۰ شمسی در زنجان متولد شد. در جوانی به حوزه علمیه در همان زادگاهش رفت و علوم ادبی و مباحث اولیه فقه و اصول را در همان حوزه‌ها و پیش علمای زنجان یاد گرفت. در نیف از محضر استادان بنامی چون سیدمحمد کاظم یزدی، آیه‌الله آقا سید ابوالحسن اصفهانی، شیخ ضیاءالدین عراقی و شیخ میرزا حسین نائینی و چند تن دیگر استفاده کرد. در سال ۱۳۰۰ یا ۱۳۰۱ در همان نجف به درجه اجتهاد رسید و به زنجان، زادگاهش برگشت تا چند تالیف داشته باشد. در سفر حج به سوریه، فلسطین و بغداد هم سری زد و با نوابغ آن کشورها آشنا شد. در محرم ۱۳۰۸ به عنوان اولین ایرانی، به عضویت «المجمع علمی العربی» دمشق برگزیده شد و رساله ورودی او با عنوان «الفلسوف الفارسی الکبیر، صدر الدین الشیرازی» در مجله المجمع العربی به چاپ رسید. اوایل ۱۳۱۵ دوباره به کشورهای عربی رفت و در مصر با استقبال دانشمندان آن دیار روبه‌رو شد و طی سخنرانی‌هایی در الازهر، مسلمانان را به اتحاد فرا خواند. بعد از آن به ایران آمد و چهار سال در دانشگاه تهران –دانشکده علوم معقول و منقول –به تدریس علم تفسیر و اخلاق و تاریخ مشغول شد و سپس یکی سال در دانشسرای عالی تدریس کرد. بعد به سبب سکنه قلبی به زنجان برگشت و در همانجا از دنیا رفت.

کتاب از سه باب تشکیل شده و در هر باب سه مباحث مختلف در مورد قرآن پرداخته می‌شود؛ از جمله اینکه وحی قرآن به چه طریقی بوده، چقدر طول کشیده، چه کسانی آن را حفظ کرده‌اند و حتی درباره اینکه دانشمندان اروپایی چه نظری در مورد قرآن دارند. در مقدمه خود مولف مطالبی درباره پیغمبری، ولادتش، اوضاع جهان هنگام ولادت حضرت محمد^(ص) و سیره نبوی آورده شده. در لابه‌لای آن مطالب از خود قرآن هم صحبتی شده ولی اصل مطلب که همان سه باب است در مورد همه چیزهایی است که به قرآن مربوط می‌شود. باب اول از ده فصل تشکیل شده که از ابتدا به پیدایش خط در حجاز و خطی که قرآن با آن نوشته شده، پرداخته و در آخر باب هم به‌ترتیب نزول قرآن اشاره شده. باب دوم هم از ده فصل تشکیل شده؛ فصل اول در مورد قرآن در زمان ابی‌بکر و عمر اشاره شده تا به‌ترتیب به زمان عثمان هم رسیده. در فصل‌های بعدی به‌ترتیب سوره‌ها در صفحه‌ای مختلف از امیرالمومنین^(ع) تا امام جعفر صادق^(ع) پرداخته شده. در باب آخر به آراییی درباره قرآن پرداخته و نظرات چند تن از بزرگان اروپایی را درباره آن گفته. در فصل اول از باب سوم به ترجمه‌های قرآن به زبان‌های اروپایی اشاره کرده و در دو فصل بعد کارهایی را که در باب قرآن از سوی دانشمندان اروپایی صورت گرفته بررسی کرده، از جمله نظر توماس کارلایل که می‌گوید: «وقتی که ما وجه بلاغت قرآن را اندیشه و تامل می‌کنیم قطع نظر از اینکه این کتاب وحی الهی است، می‌بینیم که قرآن از حیث لفظ و ترکیب بلیغ‌ترین کتابی است که به زبان عربی تدوین شده است.» این کتاب راهنمای خوبی برای این است که بدانید نظر پیامبر^(ص) درباره قرائت قرآن چیست، چطور و با چه سبک و سیاقی قرآن را تلاوت می‌کرد، چه کسانی قرآن را حفظ و کتابت می‌کردند و اینکه هر سوره چه زمانی نازل شده و جالب‌تر آنکه نظر دانشمندان غربی خاورشناس را هم در رابطه با قرآن و تفسیر آن می‌فهمیم؛ در واقع یک منبع برای پژوهش در حوزه تاریخ نزول قرآن است.

◆ چرا کتاب ترجمه شد

ابوالقاسم سحاب در ۲۰ فروردین سال ۱۲۶۶ شمسی در شهرستان تفرش به دنیا آمد. تعلیمات خود را در همان مکتب‌خانه‌های قدیم فرا گرفت و بعد از سه سال که علوم نقلی و عقلی را به خوبی یاد گرفت وارد مدرسه آلیانس فرانسه شد. برای آموزش ریاضیات و زبان‌های خارجه هم شبانه به مدرسه اکابر می‌رفت. مدتی را هم در مدرسه دارالفنون گذراند. او در محضر بزرگانی چون شیخ علی نوری، شیخ باقر معزالدوله و دانشمندان دیگر معلومات خود را تکمیل کرده است.

همان‌طور که گفته شد سحاب مترجم تاریخ القرآن از عربی به فارسی است. یکی از دلایلی که مترجم را وادار به‌ترجمه این اثر گرانسنگ کرده این بوده که سحاب، به علم زیاد زنجانی در رابطه با قرآن آگاهی پیدا کرده و از نظر او چنان این کتاب نوشته شده که قرآن را از ا کتاب‌های آسمانی دیگر متمایز می‌کند. چه بسا به قول مترجم، زنجانی در این زمینه یعنی برای نوشتن کتاب مجبور شده از کتب دانشمندان قرون اولی و وسطی هم استفاده کند که این نشاندهنده برپار بودن این اثر است. در واقع نقل و قول‌های متقنی وجود دارد که پژوهشگر را، به درستی گفته‌های کتاب مطمئن می‌کند. اینها از مهم‌ترین دلایلی است که سحاب را راغب به‌ترجمه کتاب کرده.